

ALEKSANDRA JEZIEWSKA-THÖLE

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

MARTA GWIAZDZIŃSKA-GORAJ

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

**ZRÓWNOWAŻONY ROZWÓJ
SPOŁECZNO-GOSPODARCZY MAŁYCH MIAST
NA PODSTAWIE ENDOGENICZNEGO POTENCJAŁU
WOJEWÓDZTW KUJAWSKO-POMORSKIEGO
I WARMIŃSKO-MAZURSKIEGO**

Abstract: Sustainable Socio-economic Development of Small Towns by Endogenous Potential of Kujawsko-Pomorskie and Warmińsko-Mazurskie Voivodships. The paper analyzes the determinants and identification of endogenous sustainable development, namely: *quality* of space, and identified the potential social, economic and infrastructure of small towns of Kujawsko-Pomorskie and Warmińsko-Mazurskie voivodships. Subsequently, those innovative directions based on knowledge and modern technologies in accordance with the principles of sustainable development.

Key words: Small towns, sustainable development, endogenous development of the region.

Wprowadzenie

Kształtowanie zrównoważonego rozwoju społeczno-gospodarczego jest jednym z najistotniejszych problemów *Strategii Zrównoważonego Rozwoju* Unii Europejskiej przyjętej w 2005 r. i odnowionej w 2008 r. Rangę tego zagadnienia potwierdza to, że zrównoważony rozwój łączy postęp gospodarczy z poszanowaniem przyrody i rozwojem społecznym, stwarzając lepsze perspektywy dla przyszłych pokoleń. Zgodnie z założeniami koncepcji Regionalnych Systemów Innowacyjnych (Bruijn, Lagendijk 2005) rozwój regionów powinien opierać się na zasobach wewnętrznych i endogenicznej strategii rozwoju, nie wykluczając umiejętnego wykorzystania zewnętrznych doświadczeń i kapitałów. Słuszne wydaje się zatem przekonanie, że kształtowanie rozwoju zrównoważonego powinno odnosić się do pobudzania wewnętrznych procesów rozwojowych

bazujących na zasobach lokalnych. Dobrze wykorzystany potencjału endogeniczny jest narzędziem dla samonapędzającego rozwoju nowoczesnej gospodarki na tych obszarach. Podobne założenia zawarte są w *Narodowej Strategii Rozwoju Regionalnego 2007-2013*, która ma na celu „poprawę konkurencyjności gospodarczej wszystkich województw poprzez zainicjowanie rozwoju regionalnego lepiej wykorzystującego regionalne potencjały endogeniczne, przy zachowaniu różnorodności, racjonalnym gospodarowaniu zasobami i dążeniu do zapewnienia większej spójności Polski”.

Podjęcie przedstawionego tematu jako problemu badawczego wynikało ze zróżnicowanej sytuacji społeczno-ekonomicznej małych miast województw kujawsko-pomorskiego i warmińsko-mazurskiego. Tym bardziej, że rozwój społeczno-gospodarczy małych miast jest wypadkową wielu czynników endogenicznych i egzogenicznych oraz zmian polityczno-gospodarczych i społeczno-kulturowych. Procesy transformacji politycznej i gospodarczej kraju ostatnich dwudziestu lat wpłynęły w sposób szczególny na zróżnicowanie przestrzenne poziomu rozwoju miast.

W szczególnie trudnej sytuacji znalazły się małe miasta, które stanęły przed poważnymi problemami społecznymi i gospodarczymi, charakteryzującymi się dużym zróżnicowaniem przestrzennym w poziomie dochodowości oraz poziomie życia ludności miejskiej. Trudności w rozwiązywaniu problemów społecznych i ekonomicznych małych miast wynikają, m.in. z niewłaściwego wykorzystania regionalnego potencjału endogenicznego. W poszukiwaniach dróg wyjścia dominuje przekonanie o konieczności kształtowania rozwoju zrównoważonego na podstawie endogenicznego potencjału regionu. Duże szanse w przyspieszeniu tego rozwoju upatruje się we właściwym wykorzystaniu funduszy strukturalnych, które wpłynęły do Polski w ramach akcesji Polski z Unią Europejską. Polityka spójności UE ma na celu wyrównanie szans rozwojowych poszczególnych regionów Europy m.in. przez kształtowanie rozwoju endogenicznego.

1. Założenia teoretyczne

W prezentowanym opracowaniu rozwój endogeniczny regionów jest rozumiany jako: „wzrost aktywności gospodarczej w oparciu o wewnętrzne przewagi konkurencyjne regionu lub danego obszaru” (Kozak *et al.* 1998). Aby w pełni wykorzystać potencjał endogeniczny w rozwoju społeczno-gospodarczym słuszne wydaje się wypracowanie koncepcji rozwoju na bazie literatury przedmiotu, istniejących teorii ekonomicznych (Grosse 2004) oraz badań empirycznych. Koncepcje rozwoju endogenicznego odrzucają jednolitą i liniową wizję rozwoju regionalnego. Uznają bowiem, że każdy region ma unikalny zestaw własnych cech tworzących specyficzny potencjał rozwojowy (Tödtling *et al.* 2006). Koncepcje teoretyczne dotyczące rozwoju endogenicznego małych miast opierają się na czynnikach wewnątrzregionalnych (Olechnicka 2007). Twórcy omawianej koncepcji zakładają, że procesy rozwoju bazują na wewnętrznej akumulacji kapitału i wiedzy w ramach państw i regionów (Kaldor 1966; Myrdal 1957). Zainicjowanie tego typu procesów pozwala na trwałe, samodzielne i długookresowe zrównoważony

Tabela 1

Czynniki endogeniczne zrównoważonego rozwoju społeczno-gospodarczego

Czynniki endogeniczne	Wyszczególnienie	Charakterystyka
Przestrzenne	Dostępność przestrzenna	Położenie w przestrzeni geograficznej, odległość do ośrodków centralnych, przemysłowych
	Stan i struktura osadnictwa	Zasięg oddziaływania ośrodka regionalnego, siła powiązań z otaczającym regionem; ośrodki centralne i subregionalne
	Struktura przestrzenna	Zagospodarowania przestrzenne gminy
	Ład przestrzenny	Harmonijne ukształtowanie przestrzeni z uwzględnieniem potrzeb społecznych, gospodarczych, przyrodniczych i kulturowych
Przyrodnicze	Środowisko przyrodnicze	Klimat, rzeźba terenu, zasoby naturalne, fauna, flora
	Jakość środowiska naturalnego	Stan zanieczyszczenia i dewastacji środowiska, świadomość ekologiczna mieszkańców.
Demograficzno-społeczne	Uwarunkowania demograficzne	Liczba i struktura ludności według płci i wieku, przyrost rzeczywisty naturalny, migracje
	Struktura zawodowa	Wskaźnik obciążenia ekonomicznego, bezrobocie, struktura zatrudnienia
	Kapitał społeczny	Umiejętność współdziałania, podejmowania działań zbiorowych na rzecz dobra wspólnego, skłonność do współpracy i samoorganizacji, gotowość do wolontaryzmu i filantropii, struktura wykształcenia
	Kapitał ludzki	Zasób wiedzy, umiejętności, kwalifikacji zawodowych, inteligencji, kreatywności, zdolności i energii witalnej oraz motywacji do pracy
	Instytucje i usługi społeczne	Infrastruktura społeczna (kultura i nauka, ochrona zdrowia, kultura)
Gospodarczo-ekonomiczne	Baza ekonomiczna regionu	Przedsiębiorczość, dobrze rozwinięta gospodarka zorientowana na zaspokajanie popytu zewnętrznego
	Struktura gospodarcza	Dywersyfikacja przedsiębiorstw, regiony o charakterze wielofunkcyjnym wykazują większe szanse rozwojowe, obecność nowoczesnych branż przemysłu
Prawno-ekonomiczne	Instrumenty planistyczne	Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego, <i>Studium uwarunkowań i kierunki zagospodarowania przestrzennego</i> , lokalne strategie rozwoju
	Budżet miasta	Dochód własny gminy, wydatki inwestycyjne na 1 mieszkańca

Źródło: Grosse 2004; Węclawowicz 2008; Chojnicki, Czyż 1989; Gaczek 2004; Falkowski 2008.

rozwój. Rozwój endogeniczny jest więc szansą uniknięcia przez małe miasta zależności od ośrodków miejskich. Zmniejsza także ryzyko nadmiernego uzależnienia od inwe-

storów zewnętrznych, tworzących monokulturę regionalną, np. jeden dominujący pracodawca w regionie może łatwo przenieść swoją inwestycję w inne miejsce. Pozwala także na uniknięcie rozwoju gospodarki dualnej, gdzie mieszkańcy, zasoby kapitałowe i rynek zbytu „pracują” przede wszystkim na dobrobyt regionów centralnych.

Poprawa jakości życia w małych miastach Polski ma ogromny wpływ na kształtowanie się sieci osadniczej w przestrzeni wiejskiej. Małe miasta stanowią bowiem ważny ośrodek funkcjonalno-przestrzenny regionu. Są jego zapleczem gospodarczym, kulturalno-naukowym i usługowym. Pełnią ważną funkcję ogniwa między obszarami wiejskimi a stolicą województw. Jednocześnie istnieje ścisła współzależność między rozwojem miast a stopniem rozwoju gospodarki otaczającego regionu. Zauważa się przy tym inne problemy rozwojowe dla miast położonych na obszarach rolniczych, inne dla miast związanych z terenami turystycznymi, a jeszcze inne dla miast usytuowanych w pobliżu aglomeracji miejsko-przemysłowych. Kontinuum miejsko-wiejskie jest więc bodźcem do rozwoju aktywizacji przestrzeni wiejskiej, np. hamuje odpływ ludności, stanowi dodatkowe źródło pracy, umożliwia zdobycie odpowiedniego wykształcenia (Masztalski 2005).

Jak podaje Węclawowicz (2008) „zmniejszenie dystansu do najwyższej rozwiniętych społeczeństw europejskich dzięki wsparciu finansowemu, naukowemu, kulturalnemu oraz adaptacji do naszych warunków dobrych wzorców i doświadczeń UE wymaga przede wszystkim wykorzystania endogenicznych warunków rozwoju”. Ważnym zatem elementem kształtowania rozwoju zrównoważonego jest szczegółowe rozpoznanie potencjału endogenicznego w skali regionalnej.

Na podstawie literatury przedmiotu podjęto próbę wyszczególnienia czynników endogenicznych kształtujących zrównoważony rozwój społeczno-gospodarczy (tab. 1).

2. Przedmiot, cel i metodyka badań

Badaniami objęto małe miasta woj. kujawsko-pomorskiego (45) i warmińsko-mazurskiego (39). Łącznie przeanalizowano 84 miasta. W opracowaniu za *małe miasto* przyjęto uważać wszystkie miejscowości posiadające prawa miejskie o wielkości do 20 tys. mieszkańców (zgodnie z przyjętym przez GUS wskaźnikiem wielkości). W literaturze przedmiotu za małe miasta przyjmuje się także ośrodki do 5 tys. (Chojnicki, Czyż 1989), czy do 10 tys. mieszkańców (Szlachta 1980). W strukturze sieci osadniczej Polski liczba małych miast liczących do 20 tys. mieszkańców wynosi 276, co stanowi aż 89% ogółu wszystkich miast. Na analizowanym obszarze w małych miastach żyje 20% ludności woj. kujawsko-pomorskiego i 35% woj. warmińsko-mazurskiego. Analiza potencjału endogenicznego dotyczyła 2008 r. Dodatkowo analiza demograficzna została rozszerzona o obszary wiejskie w celu pełniejszego prześledzenia zmian i procesów demograficznych.

Mając na uwadze założenia nurtu teoretycznego oraz wytyczne strategiczne UE w pracy postawiono następujące pytania badawcze:

1. Jakie miasta woj. kujawsko-pomorskiego i warmińsko-mazurskiego cechują się najwyższymi wartościami endogenicznych czynników rozwoju i dlaczego?
2. Jak można kształtować zrównoważony rozwój małych miast na bazie uwarunkowań endogenicznych?
3. Czy można wprowadzać gospodarkę innowacyjną na podstawie lokalnego potencjału?
4. W jaki sposób wprowadzać zmiany radykalne z godnie z paradygmatem „kreatywnej destrukcji” (Schumpeter 1960) i jednocześnie odnosić się do miejscowych tradycji i uwarunkowań rozwojowych?

Praca zawiera następujące etapy badawcze:

1. Analiza i identyfikacja endogenicznych uwarunkowań zrównoważonego rozwoju, tj.: „jakości” przestrzeni oraz rozpoznanie potencjału społecznego, gospodarczego i infrastrukturalnego.
2. Wyłonienie czynników lokalnych, pod wpływem których możliwe jest przyspieszenie rozwoju zrównoważonego oraz zmian funkcjonalnych miast, tj.: obszarów o wysokim poziomie kapitału ludzkiego, wysokim potencjale rozwoju sektora przemysłowego oraz wysokim poziomie wyposażenia infrastrukturalnego.
3. Wyłonienie czynników opóźniających rozwój oraz określenie obszarów silnej koncentracji problemów społecznych, gospodarczych i niedoinwestowania infrastrukturalnego.

3. Zastosowane metody badawcze

Analizę i identyfikację potencjału demograficznego przeprowadzono na podstawie wybranych cech demograficznych z zastosowaniem metody Perkala. Metoda ta pozwala za pomocą wskaźnika sumarycznego uporządkować jednowymiarowo jednostki, przy czym funkcja porządkująca jest zależna od zespołu wszystkich cech diagnostycznych. Ponieważ zmiany występujące w macierzy cech diagnostycznych stanowią zbiór elementów różnorodnie mianowanych (% , ‰, itp.) analizowane cechy przedstawiono w formie ich wartości znormalizowanych.

$$W_i = \frac{1}{n} \sum_{j=1}^n t_{ij}$$

gdzie:

$$t_{ij} = \frac{x_{ij} - \bar{x}_j}{\delta_j}$$

$$\delta_j = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^N (x_{ij} - \bar{x}_j)^2}{N}}$$

x_{ij}, t_{ij} – pierwotna oraz zestandaryzowana wartość obserwacji, leżąca w i -tym wierszu oraz j -tej kolumnie,

\bar{x}, d_j – średnia arytmetyczna oraz odchylenie standardowe wyznaczone z odległości zawartych w j -tej kolumnie

Uzyskane wyniki pozwoliły na wyodrębnienie trzech typów zmian demograficznych: progresji, stagnacji i regresji.

Do przeprowadzenia analizy potencjału infrastruktury technicznej skonstruowano wskaźnik infrastrukturalny określający: dostępność ludności do urządzeń i obiektów infrastrukturalnych (jako procent gospodarstw wyposażonych w dany element). Analiza rozwoju ekonomicznego została dokonana na podstawie wskaźnika przedsiębiorczości według wzoru (Klasik 2006):

$$P = \frac{a}{n \times 1000}$$

gdzie:

a – liczba zarejestrowanych podmiotów gospodarczych w systemie REGON,

n – liczba mieszkańców.

Kompleksowa ocena potencjału endogenicznego została określona za pomocą syntetycznego wskaźnika „taksonomicznej metody różnic” Hellwiga. Wyraża się on wzorem:

$$d_i = \frac{C_{ij}}{C_o}$$

gdzie:

C_{ij} – odległość każdego punktu P_i od P_o .

Odległość każdego P_i od P_o oblicza się według wzoru:

$$C_{ij} = \sum_{k=1}^m [(X_{ik} - X_{jk})^2]^{\frac{1}{2}}, \quad i = 1, 2, \dots, n$$

$$C_o = \bar{C}_{ij} + 2S_o$$

$$\bar{C}_{ij} = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n C_{ij}$$

$$S_o = \left[\frac{1}{n} \sum_{i=1}^n (c_{ij} - \bar{c}_j)^2 \right]^{\frac{1}{2}}$$

Podstawą wydzielenia klas są przedziały wartości miernika rozwoju, zbudowane na podstawie średniej arytmetycznej i odchylenia standardowego. Przyjęto następujące zasady wydzielenia sześciu klas poziomów:

Klasa I $\bar{d}_i \leq d_i - 2Sd_i$

Klasa II $\bar{d}_i - 2Sd_i < d_i \leq \bar{d}_i - Sd_i$

Klasa III	$\bar{d}_i - Sd_i < d_i \leq \bar{d}_i$
Klasa IV	$\bar{d}_i < d_i \leq \bar{d}_i + Sd_i$

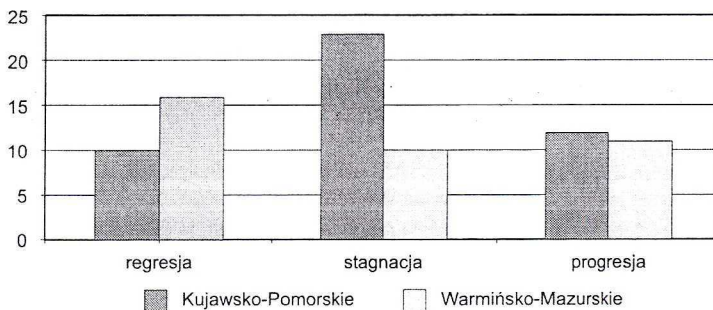
4. Charakterystyka potencjału demograficznego

Potencjał demograficzny miast został określony z użyciem metody Perkala. Uzyskany wskaźnik sumaryczny (W_i) posłużył do wyodrębnienia na analizowanym obszarze trzech typów zmian demograficznych (ryc. 1, 2).

Typ I stanowią jednostki, które w stosunku do przeciętnego tempa zmian wykazywały tendencję do progresji (różnica wartości $W_i > +0,25$). Na analizowanym obszarze wyróżniono 12 takich miast w woj. kujawsko-pomorskim i 11 w warmińsko-mazurskim, stanowią one kolejno 26,6% i 28,2% ogółu. Miasta te charakteryzują się wysokim przyrostem naturalnym i dodatnim saldem migracji. Najwyższe wartości wskaźnika ($W_i > 1,0$) w 2008 r. wystąpiły w miastach: Kisielice (2,14), Pieniężno (1,2) oraz Koronowo (1,3) i Łabiszyn (1,3). Wysokie wskaźniki ($W_i > 0,5$) uzyskały atrakcyjne położone miasta pod względem turystycznym, np. nad jeziorami (Chodecz, Kamień Krajeński, Koronowo, Lubień Kujawski, Łabiszyn). Dodatkowo, podniesienie rangi miasta do stolicy powiatu sprzyja wzrostowi liczby ludności (Działdowo, Golub-Dobrzyń).

Typ II stanowią miasta cechujące się stagnacją (różnica wartości W_i od -0,25 do +0,25), co wskazuje na natężenie zmian zbliżone do przeciętnego, cechującego się niewielką progresją lub regresją. Znotowano 23 miasta w woj. kujawsko-pomorskim i 12 miast w warmińsko-mazurskim o charakterze stagnacji, co daje kolejno 51,1 i 30,7% ogółu.

Należy podkreślić, że niewielki spadek ludności w miastach nie zawsze związany jest z recesją demograficzną lecz z przesiedlaniem się zamożnej części społeczeństwa na czyste ekologicznie tereny wiejskie. Przykładem tego zjawiska są tere-

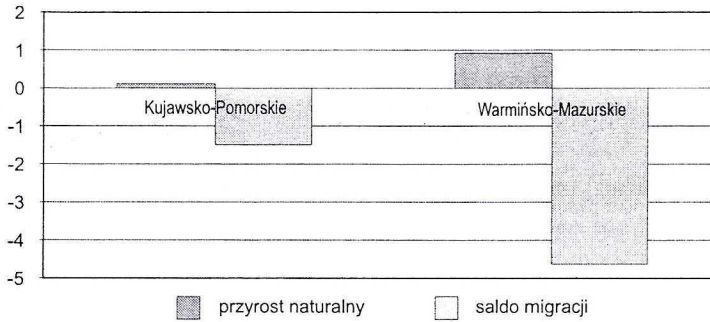

Ryc. 1. Liczba miast woj. kujawsko-pomorskiego i warmińsko-mazurskiego według wskaźnika (W_i) w 2008 r.

Źródło: *Rocznik Statystyczny Woj. Kujawsko-Pomorskiego* (2008); *Rocznik Statystyczny Woj. Warmińsko-Mazurskiego* (2008) (ryc. 1, 2, 5).

ny wiejskie gminy Lubicz i Obrowo, gdzie liczba ludności wzrosła kolejno o 22,6% i o 26,5%, głównie w wyniku napływu ludności miejskiej.

Typ III to miasta, które w stosunku do przeciętnego tempa zmian wykazywały tendencję do regresji (różnica wartości $W_i < -0,25$). Regresywny charakter zmian demograficznych reprezentują miasta o dużej stopie bezrobocia oraz w sąsiedztwie gmin wiejskich położonych w strefie peryferyjnej regionu. Najwięcej takich miast jest w woj. warmińsko-mazurskim (16), co stanowi 41,0% ogółu. W woj. kujawsko-pomorskim zanotowano 10 miast o charakterze regresji, co stanowi 22,2% ogółu. Bardzo niski poziom wskaźnika ($W_i < -1,0$) wystąpił w mieście Ciechocinek (-2,5) ze względu na bardzo duży udział ludności w wieku poprodukcyjnym (24,3%) i wysoki wskaźnik obciążenia ekonomicznego (57,6). Należy jednak zaznaczyć, że Ciechocinek jest miastem uzdrowiskowym i wysoki udział ludności starszej związany jest z napływem kuracjuszy do uzdrowiska i zameldowaniem tymczasowym. Ze względu na dobrze rozwiniętą infrastrukturę sanatoryjną Ciechocinek chętnie jednak jest zamieszkiwany przez ludność w wieku emerytalnym. Natomiast rzeczywisty stan regresji demograficznej zanotowano w miastach: Korsze (-1,1) oraz Sępólno (-1,0), gdzie utrzymuje się ujemne saldo migracji (-8,5 i -9,3‰) oraz ujemny przyrost naturalny (-5,4 i -3,3‰). Miasta te są, bowiem mało atrakcyjne pod względem warunków życia dla mieszkańców. Położone są w tej części województwa, gdzie duży udział stanowiły grunty sektora państwowego. Po 1989 r. w wyniku transformacji systemowej, ze względu na istniejące uwarunkowania tereny te najtrudniej dostosowywały się do nowej sytuacji społeczno-gospodarczej. Wynikiem czego jest relatywnie wysokie bezrobocie, brak miejsc pracy, słaby rozwój przedsiębiorczości, a w konsekwencji słaby rozwój społeczno-gospodarczy tego obszaru w województwie. Nie bez znaczenia jest również ich peryferyjne położenie względem stolicy regionu, a także w sąsiedztwie granicy z Obwodem Kaliningradzkim, obecna granica Unii Europejskiej. Niski poziom wskaźnika (W_i od -0,5 do -1,0) zanotowano również w miastach o bardzo niskim saldzie migracji (-9‰), tj. Reszel (-0,66) i Orneta (-0,59) oraz o bardzo wysokim wskaźniku obciążenia ekonomicznego $W_{oc} > (47)$, tj. Więcbork (-0,73), Nowe Miasto Lub. (-0,54) i Tolkmicko (-0,53) mimo dodatniego salda migracji (+4,0‰). Niski wskaźnik zanotowano również w miastach Łasin i Orzysz, o dodatnim przyroście naturalnym (2,1 i 2,8‰), jednak bardzo niskim saldzie migracji (-14,0 i 11,6‰). Ujemne saldo migracji to efekt trudnej sytuacji społeczno-ekonomicznej miasta. Oddalenie miasta od linii kolejowej, ważniejszych dróg wojewódzkich oraz znaczna odległość do centralnych ośrodków administracyjnych hamuje rozwój gospodarczy. Wzrost bezrobocia, problemy związane z restrukturyzacją i mały rynek pracy nie daje większych perspektyw na przyszłość. (Jeziarska-Thöle 2007). Dodatkowo ujemnie na rozwój demograficzny miast wpływa spadek liczby ludności wiejskiej w jego sąsiedztwie. Na analizowanym obszarze zanotowano 7 gmin wiejskich o charakterze stagnacji: Górzno i Bobrowo w powiecie brodnickim, Zalewo w iławskim, Chrostkowo w lipnowskim, Miłomłyn w ostródzkim, Brzuze i Skrwilno w rypińskim, co stanowi 18,24% ogółu.

Ryc. 2. Przyrost naturalny i saldo migracji w 2008 r.

Duże szanse rozwoju upatruje się natomiast w rozwoju funkcji turystycznej i rekreacyjnej a także w lecznictwie sanatoryjnym i uzdrowiskowym ze względu na malownicze położenie tych miast na terenach pojeziernych. Przykładem może być lokalizacja Hotelu SPA dr Ireny Eris w sąsiedztwie miast Ostródy i Lubawy.

Są to miasta, które szukają swoich bodźców rozwojowych. Według Kucińskiego i Rakowskiego (1982) jedynym warunkiem zahamowania procesów depopulacji jest zachowanie odpowiedniej proporcji między bazą ekonomiczną a strukturą funkcjonalną otaczającej gminy. Wykazano, że jeśli baza ekonomiczna jest słaba a jednocześnie miasto leży w sferze oddziaływania innego większego miasta, wówczas tendencje depopulacyjne nie ulegają zahamowaniu. Jedyną ich szansą rozwoju jest, zatem, pojawienie się niewielkiego w skali regionalnej impulsu rozwoju, jak np. inwestycja z kapitałem zagranicznym, np. SWEEDWOOD POLAND w Lubawie.

Rozkład przestrzenny wskaźnika Perkala wskazuje na ogromną różnorodność kierunków i natężenia zmian demograficznych w analizowanym okresie. Zauważa się, że progresywne zmiany nastąpiły w miastach powiatowych oraz w miastach o przeważającej funkcji rolniczo-turystycznej, położonych w sąsiedztwie miast powiatowych, położonych nad jeziorami, gdzie przeważa funkcja rezydencjalna i rekreacyjno-wypoczynkowa. Regresywny charakter zmian demograficznych reprezentują miasta o dużej stopie bezrobocia, położone w strefie peryferyjnej regionu.

5. Charakterystyka potencjału ekonomicznego i infrastruktury technicznej

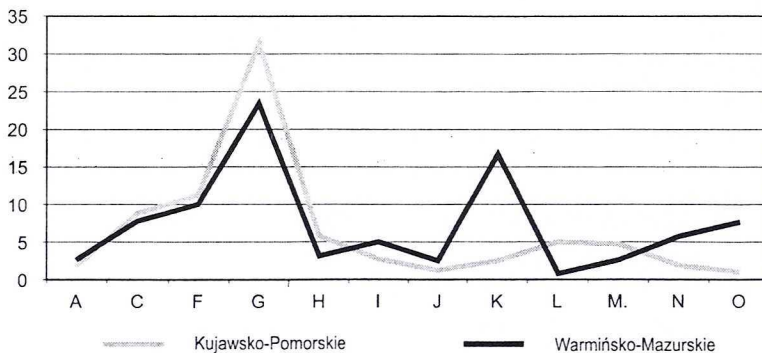
Warunkiem rozwoju społeczno-gospodarczego jest duży rynek pracy, co związane jest z dobrze rozwiniętym zapleczem usługowo-przemysłowym. Małe i średnie firmy są "siłą napędową" rozwoju lokalnego (Kwiatkiewicz-Soltys 2004), gdyż zapewniają zatrudnienie wielu osobom pozbawionym miejsc pracy w restrukturyzowanych zakładach państwowych. Liczba podmiotów gospodarczych zależy jednak od wielu czynników geograficznych, ekonomicznych i społecznych. Korzystne położenie

komunikacyjne i duża atrakcyjność obszaru (np. turystyczno-rekreacyjna) sprzyjają rozwojowi przedsiębiorczości (ryc. 3).

Średni wskaźnik przedsiębiorczości (liczba podmiotów gospodarczych/1000 ludności) małych miast woj. kujawsko-pomorskiego w 2008 r. wynosił 96 i był nieznacznie wyższy od woj. warmińsko-mazurskiego (90). Analiza przestrzenna poziomu przedsiębiorczości wykazuje, że najwyższy poziom (powyżej 100) wystąpił w 18 miastach woj. kujawsko-pomorskiego i w 7 warmińsko-mazurskiego. Najwyższy wskaźnik ($P > 123$) zanotowano w miastach: Mikołajki, Ciechocinek (po 135), Olecko (129), Kamień Krajeński (125) i Górzno (124). Na wysoki wskaźnik w tych miastach ma wpływ przede wszystkim duży udział podmiotów gospodarczych w sekcji usługowej, związanej z obsługą ruchu turystycznego. Drugą grupę miast o wskaźniku przedsiębiorczości ($100 < P < 123$) stanowią miasta powiatowe, np.: Radziejów (123), Rypin (118), Mogilno, Giżycko, Mrągowo (po 113), Lipno (112), gdzie dominuje duży udział podmiotów w administracji publicznej.

Niski poziom przedsiębiorczości ($P < 70$) zanotowano w miastach położonych w strefie peryferyjnej, a także na terenach o charakterze rolniczym w przypadku woj. warmińsko-mazurskiego, tj. w miejscowościach: Nowe (60), Bisztynek (61,1), Korsze (63,8) i Orzysz (69,2).

Analiza wskaźnika przedsiębiorczości według sekcji działalności gospodarczej PKD woj. kujawsko-pomorskiego i warmińsko-mazurskiego wykazuje, że największy udział podmiotów przypada na handel hurtowy i detaliczny (32 i 24) oraz budownictwo (11 i 10). Na podstawie tabeli 3 zauważa się, że spośród analizowanych miast najwyższy udział wskaźnika aż trzykrotnie przypada na Mikołajki (w sekcji G, H i O), natomiast dwukrotnie na miejscowości: Pakość (w sekcji H i N), Ciechocinek (I i M) oraz Lubień Kujawski (G i J), Tolkmicko (D i K) oraz Pieniężno (A i M). Oznaczenia

Ryc. 3. Wskaźniki przedsiębiorczości małych miast w 2008 r., (%)

A – rolnictwo, C – przetwórstwo przemysłowe, F – budownictwo, G – handel hurtowy i detaliczny, H – hotele i restauracje, I – transport, J – pośrednictwo finansowe, K – obsługa nieruchomości, L – administracja publiczna, M – edukacja, N – ochrona zdrowia, O – działalność komunalna, społeczna

Źródło: GUS (ryc. 3, 4).

cza to, że przyrost podmiotów gospodarczych występuje głównie w miastach pełniących wyraźne funkcje ponadlokalne oraz o wyraźnie wyspecjalizowanych funkcjach rolniczo-turystycznych (tab. 2).

Zdecydowaną większość podmiotów gospodarczych, tj. 91% skupiał sektor prywatny. Wśród podmiotów sektora prywatnego 76,7% stanowiły osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą, przede wszystkim w sekcjach: handel i naprawy (42,8%), przemysł i budownictwo (11,8%), obsługa nieruchomości i firm (10,1%). Jest to zjawisko ponadlokalne, charakterystyczne dla całego procesu transformacji Polski (Górz 2003). Kolejną cechą podmiotów gospodarczych jest ich nieduża wiel-

Tabela 2

Miasta woj. kujawsko-pomorskiego i warmińsko-mazurskiego o najwyższym wskaźniku przedsiębiorczości według sekcji działalności PKD w 2008 r., (%)

Sekcja działalności PKD	Kujawsko-Pomorskie	Wskaźnik przedsiębiorczości	Warmińsko-Mazurskie	Wskaźnik przedsiębiorczości
A – rolnictwo	Radzyń Chelmiński	15	Pieniężno	9
D – przetwórstwo przemysłowe	Koronowo Kowalewo Pom. Gniewkowo Skepe	13	Tolkicko	21
F – budownictwo	Górzno	27	Pasym	22
G – handel hurtowy i detaliczny	Chodecz Skepe Lubień Kujawski	55	Mikołajki	35
H – hotele i restauracje	Pakość	20	Mikołajki	20
I – transport	Ciechocinek	11	Ryn	8
J – pośrednictwo finansowe	Lubień Kujawski	3	Młynary Reszel	4
K – obsługa nieruchomości	Solec Kujawski	4	Tolmicko	37
L – administracja publiczna	Kamień Krajeński	22	Młynary	2
M – edukacja	Ciechocinek Górzno Tuchola	9	Pieniężno	5
N – ochrona zdrowia	Pakość Janikowo	9	Nowe Miasto Lubawskie	12
O – działalność społeczna	Radziejów	2	Mikołajki	13

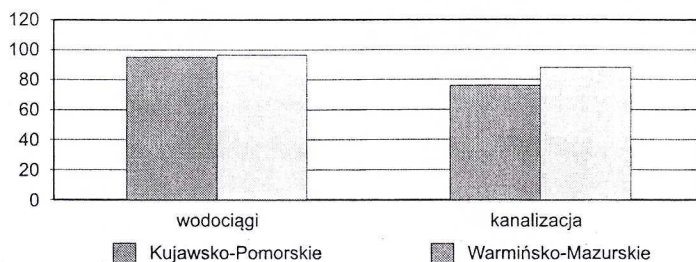
Źródło: GUS.

kość, gdzie zatrudnienie sięga do 5 osób. Zakłady prowadzone są przez członków rodziny lub znajomych, przez to są silniej związane z lokalną społecznością. Najmniejsze podmioty gospodarcze cechuje jednak większa przedsiębiorczość, łatwość przystosowania się do rynku. Udział dużych zakładów w badanych miastach jest niewielki. Duże firmy są jednak bardzo ważne dla aktywizacji miejscowej ludności, zatrudniają bowiem znaczną liczbę pracowników.

Rozwój infrastruktury technicznej jest jednym z podstawowych elementów warunkujących wzrost poziomu przedsiębiorczości w regionie. Istnieje bowiem korelacja (współzależność) między stopniem rozwoju infrastruktury a rozwojem przemysłu (Jezierska-Thole, Kozłowski 2008). Stan wyposażenia w infrastrukturę techniczną badanego obszaru (określony przez stopień obsługi mieszkańców) jest bardzo zróżnicowany. Rozbudowa infrastruktury technicznej (wodociągów i kanalizacji) w dużym stopniu uzależniona była od wielkości budżetu miasta oraz umiejętności zdobycia przez samorządy lokalne dodatkowych subwencji z budżetu państwa, czy środków przedakcesyjnych z Unii Europejskiej. W dużej mierze miasta położone na terenach o wysokich walorach przyrodniczych woj. warmińsko-mazurskiego skorzystały z dotacji mających na celu ochronę środowiska przez wprowadzenie infrastruktury technicznej.

Wyposażenie w sieć wodociągową i kanalizacyjną jest zdecydowanie lepsze na terenie woj. warmińsko-mazurskiego i wynosi kolejno 97,2% i 87,8%. Miasta woj. kujawsko-pomorskiego charakteryzują się zbliżonym udziałem ludności korzystającej z sieci wodociągowej (95,5%) zaś dużo niższym udziałem z sieci kanalizacyjnej (76,3%). W układzie przestrzennym najwyższy udział dostępności ludności do sieci wodociągowej zanotowano w mieście Susz (99,9%) a następnie w miejscowościach: Morąg, Mogilno, Łasin, Gniewkowo, Radzyń Chełmiński (po 99,6%), najniższy zaś w Nowym Mieście Lubawskim (81,8%) oraz w Solcu Kujawskim (86,9%), Górznie (89,0%) i Nieszawie (88,0%) (ryc. 4).

Bardzo niska dostępność ludności do urządzeń kanalizacyjnych (poniżej 60%) w miastach woj. kujawsko-pomorskiego stanowi ogromne zagrożenie dla środowiska naturalnego, ze względu na korzystanie z własnych, nierzadko w złym stanie technicznym szamb. Najniższym wskaźnikiem charakteryzuje się Keynia (37,7%) a następnie Więcbork (49,3%), Mrocza (51,6%), Izbica Kujawska (54,8%), Nieszawa

Ryc. 4. Dostępność ludności do urządzeń sieci wodociągowej i kanalizacyjnej w 2008 r., (w %)

(55,6%) i Pakość (55,%). Łącznie miasta te stanowią aż 30% ogółu. W woj. warmińsko-mazurskim zanotowano tylko jedno miasto o bardzo niskim udziale, tj. Nowe Miasto Lubawskie (48,0%).

6. Ocena potencjału endogenicznego

Kompleksowa ocena potencjału endogenicznego została określona za pomocą syntetycznego wskaźnika „taksonomicznej metody różnic” Hellwiga. Dla przyjętych do analizy cech, które stanowią stymulanty, abstrakcyjnym punktem odniesienia (P_0) jest maksymalna wartość cech, natomiast dla destymulantów punkt (P_0) przyjmuje wartość minimalną. Następnie skonstruowano macierz danych standaryzowanych o jednostkowych wariancjach i zerowych wartościach przeciętnych (oznacza to, że każda cecha w danych standaryzowanych ma zerową średnią i jednostkową wariancję). Metoda taksonomicznej miary rozwoju pozwoliła na uzyskanie wartości miernika syntetycznego dla każdego analizowanego miasta woj. kujawsko-pomorskiego i warmińsko-mazurskiego. Na podstawie wyliczonego miernika syntetycznego określono poziom potencjału społeczno-gospodarczego miast w sześciu przedziałach klasowych (tab. 3)

Tabela 3

Wybrane cechy miast woj. kujawsko-pomorskiego i warmińsko-mazurskiego

Miasto	Wskaźnik Perkala	Typ demograficzny	Wskaźnik przedsiębiorczości	Odległość od wzorca (Cij)	Miara rozwoju (di)	Klasa poziomu
Miasta woj. kujawsko-pomorskiego						
Aleksandrów Kujawski	-0,09	Stagnacja	92	8,8520	0,941	5
Barcin	-0,02	Stagnacja	76	6,8059	0,724	3
Brześć Kujawski	-0,18	Stagnacja	79	7,8273	0,832	4
Chełmno	-0,45	Regresja	86	8,0768	0,859	4
Chełmża	0,01	Stagnacja	76	7,9997	0,851	4
Chodecz	0,71	Progresja	118	6,4517	0,686	2
Ciechocinek	-2,54	Regresja	135	9,5954	1,020	2
Dobrzyń nad Wisłą	-0,20	Stagnacja	70	7,4414	0,791	4
Gniewkowo	-0,56	Regresja	75	8,7501	0,931	5
Golub-Dobrzyń	0,49	Progresja	99	6,7339	0,716	3
Górzno	-0,55	Regresja	124	7,6223	0,811	4
Izbica Kujawska	0,40	Progresja	101	7,4796	0,795	4
Jabłonowo Pomorskie	-0,21	Stagnacja	89	7,2506	0,771	2
Janikowo	0,03	Stagnacja	90	6,7692	0,720	3

Janowiec Wielkopolski	-0,05	Stagnacja	102	7,6287	0,811	4
Kamień Krajeński	0,57	Progresja	125	6,8258	0,726	3
Kcynia	0,01	Stagnacja	95	7,6498	0,814	4
Koronowo	1,13	Progresja	79	7,0267	0,747	3
Kowal	0,28	Progresja	105	6,4515	0,686	2
Kowalewo Pomorskie	-0,01	Stagnacja	101	5,9536	0,633	2
Kruszwica	0,14	Stagnacja	82	7,7655	0,826	4
Lipno	0,10	Stagnacja	112	7,3944	0,786	3
Lubień Kujawski	0,90	Progresja	112	6,8188	0,725	3
Lubraniec	-0,12	Stagnacja	93	7,9481	0,845	4
Łabiszyn	1,39	Progresja	98	6,7869	0,722	3
Łasin	-0,73	Regresja	105	8,0426	0,855	4
Mogilno	-0,12	Stagnacja	113	7,3079	0,777	3
Mrocza	0,85	Progresja	92	6,4520	0,686	2
Nakło nad Notecią	-0,52	Regresja	88	8,6155	0,916	5
Nieszawa	-0,54	Regresja	78	8,4883	0,903	5
Nowe	-0,56	Regresja	60	9,9005	1,053	6
Pakość	-0,05	Stagnacja	98	9,1724	0,975	5
Piotrków Kujawski	0,00	Stagnacja	100	6,7831	0,721	3
Radziejów	-0,05	Stagnacja	123	6,0650	0,645	2
Radzyń Chełmiński	-0,09	Stagnacja	92	6,1410	0,653	2
Rypin	0,63	Progresja	115	5,7222	0,609	2
Sępólno Krajeńskie	0,14	Stagnacja	99	7,4580	0,793	4
Skępe	0,19	Stagnacja	116	5,8541	0,623	2
Solec Kujawski	-0,03	Stagnacja	92	7,4003	0,787	3
Strzelno	0,11	Stagnacja	72	7,6580	0,814	4
Szubin	0,33	Progresja	90	7,1976	0,765	3
Tuchola	0,47	Progresja	104	6,0464	0,643	2
Wąbrzeźno	-0,28	Regresja	75	7,3335	0,780	3
Więcbork	-0,70	Regresja	93	9,2066	0,979	5
Żnin	-0,22	Stagnacja	101	7,2021	0,766	3
Miasta woj. warmińsko-mazurskiego						
Barczewo	-0,18	Stagnacja	75	8,8296	0,868	4
Biała Piska	-0,12	Stagnacja	76	7,8397	0,771	4
Biskupiec	-0,03	Stagnacja	98	7,5989	0,747	3
Bisztynek	-0,26	Regresja	61	8,3139	0,817	4
Braniewo	0,34	Progresja	87	8,1097	0,797	4
Dobre Miasto	-0,23	Stagnacja	84	8,3462	0,820	4
Działdowo	0,91	Progresja	84	6,9682	0,685	3
Frombork	0,19	Stagnacja	95	6,8557	0,674	3
Goldap	0,38	Progresja	105	5,8466	0,575	2
Górowo Iławeckie	-0,18	Stagnacja	79	6,9301	0,681	3
Jeziorany	-0,12	Stagnacja	72	8,3950	0,825	4

Miasto	Wskaźnik Perkala	Typ demograficzny	Wskaźnik przedsiębiorczości	Odległość od wzorca (C _{ij})	Miara rozwoju (di)	Klasa poziomu
Miasta woj. warmińsko-mazurskiego						
Kisielice	2,14	Progresja	83	4,9634	0,488	1
Korsze	-1,14	Regresja	64	9,6384	0,947	5
Lidzbark	-0,04	Stagnacja	78	9,0176	0,886	5
Lidzbark Warmiński	-0,48	Regresja	98	7,4185	0,729	3
Lubawa	0,71	Progresja	84	7,8034	0,767	4
Mikołajki	-0,49	Regresja	136	6,3357	0,623	2
Milakowo	-0,29	Regresja	87	8,5085	0,836	4
Milomłyn	0,57	Progresja	71	7,8527	0,772	4
Młynary	-0,26	Regresja	83	7,8047	0,767	4
Morąg	-0,46	Regresja	113	8,1447	0,801	4
Nidzica	0,06	Stagnacja	90	7,4094	0,7287	3
Nowe Miasto Lubawskie	-0,54	Regresja	91	11,5922	1,140	6
Olecko	-0,29	Regresja	129	7,1578	0,704	3
Olsztynek	0,60	Progresja	96	6,6916	0,658	3
Orneta	-0,59	Regresja	97	7,7570	0,762	4
Orzysz	-0,52	Regresja	69	9,3972	0,924	5
Pasłęk	0,18	Stagnacja	82	7,4722	0,734	3
Pasym	1,37	Progresja	83	5,4145	0,532	2
Pieniężno	1,19	Progresja	99	5,6570	0,556	2
Pisz	-0,04	Stagnacja	89	8,1538	0,801	4
Reszel	-0,66	Regresja	80	8,4303	0,829	4
Ruciane-Nida	-0,49	Regresja	98	7,4912	0,736	3
Ryn	-0,05	Stagnacja	95	6,5466	0,643	3
Sępól	-1,02	Regresja	73	8,9851	0,883	5
Susz	0,72	Progresja	96	6,3520	0,624	2
Tolkmicko	-0,53	Regresja	107	8,2974	0,816	4
Węgorzewo	-0,61	Regresja	91	8,4382	0,829	4
Zalewo	0,28	Progresja	73	7,6815	0,755	4

Źródło: *Rocznik Statystyczny Woj. Kujawsko-Pomorskiego (2008)*; *Rocznik Statystyczny Woj. Warmińsko-Mazurskiego (2008)*.

W układzie województw większą różnicę odległości od wzorca (C_{ij}) między najbliższym punktem (od wzorca) a najdalszym zanotowano w woj. warmińsko-mazurskim (6,62), co świadczy o dużej dysproporcji w poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego między poszczególnymi miastami. Najbliżej od punktu wzorca położone jest miasto Kisielice (4,96), najdalej zaś Korsze (11,59).

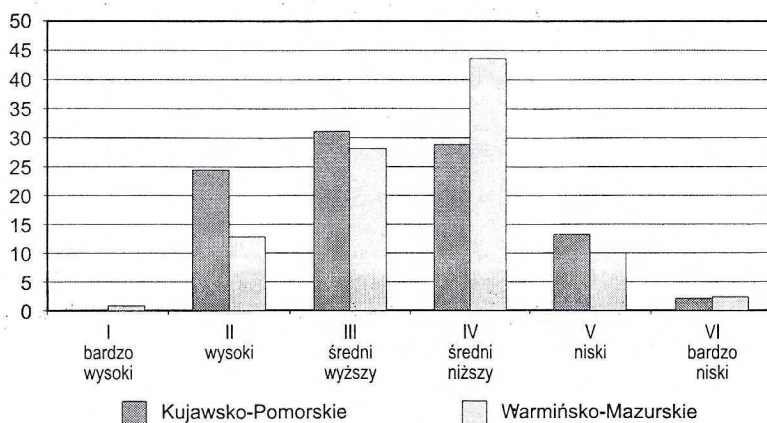
W woj. kujawsko-pomorskim różnica odległości między najbliższym położonym punktem od wzorca (5,72) a najdalej (9,90) wynosi 4,17. Oznacza to, że miasta są bardziej skoncentrowane względem osi odległości od wzorca, co wskazuje na wy-

równany poziom potencjału endogenicznego. Natomiast znaczne usytuowanie miast względem osi odległości od wzorca w woj. warmińsko-mazurskim wskazuje na występowanie zjawiska polaryzacji (pojawily się klasy ekstremalne I i VI).

Analiza udziału badanych miast w klasach poziomu potencjału (I-VI) wykazuje, że woj. kujawsko-pomorskim reprezentowane były tylko 4 klasy. Żadne miasto nie reprezentowało klasy I (poziom bardzo wysoki). Najwięcej miast znalazło się w grupie klasy III (średnio wyższy) 31,1%. Poziom wysoki (klasa II) obejmował 24,4% i był reprezentowany przez miasta: Jabłonowo Pom., Kowalewo Pom., Rzdzyń Cheł., Tuchola, Ciechocinek, Skępe, Mrocza, Radziejów, Rypin, Kowal, Chodecz. Poziom niski i bardzo niski prezentowało 7 miast: Nowę, Więcbork, Aleksandrów Kuj., Nieszawa, Gniewkowo, Pakość, co stanowiło łącznie 12,7%.

Kwalifikacja miast woj. warmińsko-mazurskiego objęła wszystkie grupy klas poziomu rozwoju endogenicznego. W 2008 r. najliczniej reprezentowana była klasa IV (poziom średnio niższy), jej udział wynosił 43,6% a następnie klasa III (średnio wyższy) 28,2%. Łącznie poziom średni reprezentowany był przez 71,8% wszystkich gmin. Poziomy ekstremalne, tj. bardzo wysoki reprezentowany był przez Kisielice, wysoki przez miasta: Pieniężno, Susz, Gołdap, Mikołajki i Pasym, co stanowiło 3,6% (ryc. 5).

Traktując zmianę wskaźnika syntetycznego (miarę rozwoju d) jako wynik wpływu procesów politycznych i społeczno-gospodarczych na rozwój endogeniczny małych miast można wnioskować, że najmniej korzystny wpływ tych procesów wystąpił w miastach położonych peryferyjnie względem stolicy województwa oraz w sąsiedztwie obszarów wiejskich o najwyższym w przeszłości udziale gospodarki państwowej w rolnictwie. Najkorzystniejszy wpływ wystąpił, zatem, w miastach powiatowych, położonych na obszarach o dużej atrakcyjności turystycznej oraz w pobliżu większych miast.

Ryc. 5. Poziom rozwoju potencjału społeczno-gospodarczego miast woj. kujawsko-pomorskiego i warmińsko-mazurskiego w 2008 r.

7. Kierunki rozwoju zrównoważonego

Wypracowanie koncepcji rozwoju zrównoważonego w małych miastach woj. kujawsko-pomorskiego i warmińsko-mazurskiego oparte zostało na wynikach przeprowadzonych badań empirycznych, literaturze przedmiotu oraz istniejących teoriach ekonomicznych. Określono dwa główne nurty rozwoju endogenicznego:

1. Unowocześnianie endogenicznych zasobów regionalnych. Polega na tym, aby jak najlepiej wykorzystać zasoby naturalne i dotychczas rozwijane branże regionalne, w tym rolniczą i turystyczną, a także wprowadzać nowoczesne metody zarządzania i technologie do dotychczasowych działań rozwojowych, np. technologie informacyjne w branży turystycznej, służbie zdrowia, usługach publicznych, w tym również w pracach lokalnych urzędów samorządowych w ramach wzmacniania społeczeństwa obywatelskiego i organizacji pozarządowych (Castells, Himanen 2002).
2. Dywersyfikacja gospodarki regionalnej, tzn. budowanie nowego zasobu endogenicznego umożliwiającego rozwój nowoczesnej gospodarki, polityki innowacyjnej i technologicznej. Skierowany jest na trzy priorytetowe zadania:
 - rozbudowa i wzmacnianie lokalnych publicznych instytucji badawczych;
 - wspieranie i rozwój badań prowadzonych przez lokalne przedsiębiorstwa;
 - tworzenie nowych filii uczelni technicznych na podstawie własnego kapitału ludzkiego według modelu „uczącego się regionu” (*learning region*) (Florida 2000);
 - stymulowanie działań aplikacyjnych między instytucjami naukowymi i badawczymi a gospodarką;
 - wspieranie rozwoju innowacyjnej przedsiębiorczości, kształtowanie sieci współpracy między kooperującymi firmami, uczelniami, firmami i instytucjami badawczymi, a także podejmowanie współpracy z przedsiębiorstwami pozaregionalnymi (krajowymi i zagranicznymi) (Harmaakorpi, Melkas 2005). W ten sposób przedsiębiorstwa i instytucje badawcze z małych miast mogą być stopniowo włączane w sieć współpracy ponadregionalnej, a tym samym dopływ zewnętrznych wzorców i kapitału.

Biorąc pod uwagę wyniki przeprowadzonych badań empirycznych w analizowanych miastach zaproponowano następujący rozwój działalności (tab. 4):

1. Działalność usługowa

Małe miasta powinny pełnić funkcje usługowe nie tylko dla ludności miejskiej a zwłaszcza dla wiejskiej, zamieszkującej obszary położone w znacznej odległości od dużych ośrodków miejskich (powyżej 50 km). Ważny w tym zakresie jest rozwój odpowiedniego zaplecza usługowego związanego z usługami komunalnymi (handel, warsztaty naprawcze, punkty usługowe). Istotną rolę odgrywa działalność usługowa związana bezpośrednio z rolnictwem, np. zaopatrzenie w materiały i środki produkcji rolniczej, usługi produkcyjne (np. mechanizacyjne, remontowo-budowlane, ochrony roślin), skup, magazynowanie, sortowanie i pakowanie, transport oraz handel

hurtowy i detaliczny produktami rolnymi, przetwórstwo artykułów rolnych (młyny, mieszalnie pasz, piekarnie, ubojnie, masarnie, mleczarnie, przetwórnice owoców, itp.).

2. Działalność oświatowa

Wysoki poziom rozwoju oświaty, zapewnienie dostępu do szkół podstawowych i średnich jest jednym z najważniejszych czynników rozwoju demograficznego. Jednocześnie ważnym elementem rozwoju jest rozbudowa centrów badawczo-rozwojowych oraz parków technologiczno-przemysłowych. W tym celu należałoby połączyć podmioty strefy naukowo-badawczej z regionalnymi podmiotami gospodarczymi.

3. Działalność turystyczna

Ze względu na wysoką atrakcyjność przyrodniczo-kulturową analizowanych miast, korzystne położenie geograficzne (w środkowej części kraju), duże zasoby siły roboczej, bogate dziedzictwo historyczne i kulturowe, tradycyjna gościnność, relatywnie gęsta sieć osadnicza i komunikacyjna istnieją dogodne warunki do rozwoju turystyki oraz zaplecza turystycznego (hotele, pensjonaty, restauracje).

4. Działalność przemysłowa

Małe miasta mają wiele atutów, takich jak tańsza siła robocza, tańsza ziemia, tańsze koszty budownictwa, czyste środowisko naturalne. Ponadto, kluczową rolę w rozwoju małego biznesu wiejskiego powinny odgrywać wyspecjalizowane służby doradcze. Ważną rolę w uprzemysłowieniu małych miast odgrywa przedsiębiorczość lokalna, która napotyka bariery, jak brak środków finansowych do rozwoju podmiotów gospodarczych, niskie kwalifikacje organizacyjno-ekonomiczne ludności.

Tabela 4

Czynniki opóźniające i przyspieszające rozwój społeczno-gospodarczy

Kujawsko-Pomorskie	Warmińsko-Mazurskie
Czynniki opóźniające rozwój	
Potencjał demograficzny	
1. Bardzo niski przyrost naturalny (0.1‰)	1. Ujemne saldo migracji (-4,6‰)
2. Duży udział miast o ujemnym przyroście naturalnym (48,5%)	2. Duży udział miast o ujemnym przyroście naturalnym (35,5%)
3. Wysoki udział ludności w wieku poprodukcyjnym (15,4%)	3. Wysoki udział ludności w wieku poprodukcyjnym (14,7%)
4. Wysoki udział miast (91,1%) przekraczający próg starości demograficznej (powyżej 13%)	4. Wysoki udział miast (89,7%) przekraczający próg starości demograficznej (powyżej 13%)
5. Wysoka stopa bezrobocia	

Czynniki przyspieszające rozwój	
1. Dodatnie saldo migracji (1,5%)	1. Dodatni przyrost naturalny (0,9%)
2. Duży udział ludności w wieku produkcyjnym (69,3%)	2. Duży udział ludności w wieku produkcyjnym (70,3)
3. Średni wskaźnik obciążenia ekonomicznego (44,4%)	3. Średni wskaźnik obciążenia ekonomicznego (42,9%)
4. Duży udział miast (35,5%) o dodatnim saldzie migracji	4. Relatywnie młoda struktura demograficzna (15,3%)
5. Prawidłowy wskaźnik feminizacji	5. Średni udział miast (20,5%) o niskim wskaźniku obciążenia ekonomicznego (poniżej 40,0%)
	6. Duży udział miast o dodatnim przyroście naturalnym (67,7%)
Potencjał ekonomiczny i infrastruktury	
Czynniki opóźniające rozwój	
1. Niski udział ludności korzystającej z sieci kanalizacyjnej (76,3%)	1. Niski udział miast (17,0%) o wskaźniku przedsiębiorczości powyżej 100
2. Duży udział miast (30,0%) o bardzo niskim wyposażeniu w sieć kanalizacyjną (poniżej 60,0%)	2. Średni udział miast (10,2%) o bardzo niskim wskaźniku przedsiębiorczości (poniżej 70)
3. Duży udział podmiotów w sekcjach: handel i naprawy (42,8%) a niski w przemyśle i budownictwie (11,8%) oraz obsłudze nieruchomości i firm (10,1%)	
4. Duży udział podmiotów gospodarczych o niewielkiej liczbie zatrudnienia do 5 osób	
Czynniki przyspieszające rozwój	
1. Dobre wyposażenie w sieć wodociągową (95,5%)	1. Dobre wyposażenie w sieć wodociągową (97,2%)
2. Średni udział miast (26,7%) o wysokim stopniu wyposażenia w sieć wodociągową (powyżej 90,0%)	2. Dobre wyposażenie w sieć kanalizacyjną (87,8%)
3. Wysoki udział miast (40,0%) o wskaźniku przedsiębiorczości powyżej 100	3. Średni udział miast (28,2%) o bardzo wysokim stopniu wyposażenia w sieć wodociągową (powyżej 99,0%)
4. Duży udział podmiotów gospodarczych w sekcji usługowej, związanej z obsługą ruchu turystycznego	

Wymienione rodzaje działalności wykazują duże zróżnicowanie w układach przestrzennych, a ich dostosowanie zależy od uwarunkowań przyrodniczo-społeczno-ekonomicznych danego miasta.

Podsumowanie

Przeprowadzona analiza identyfikacji endogenicznych uwarunkowań zrównoważonego rozwoju, tj.: „jakości” przestrzeni oraz potencjału społecznego, gospodarczego i infrastrukturalnego małych miast woj. kujawsko-pomorskiego i warmińsko-

-mazurskiego pozwoliła na określenie innowacyjnych kierunków rozwoju opartych na wiedzy i nowoczesnych technologiach zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju. Na badanym obszarze wyłoniono miasta o wysokim i niskim stopniu rozwoju demograficznego i gospodarczego. Zauważono duże dysproporcje w poziomie rozwoju poszczególnych miast. Sytuacja ta jest sprzeczna z podstawowym założeniem rozwoju zrównoważonego Unii Europejskiej, która ogranicza skalę zróżnicowań międzyregionalnych. Zróżnicowanie regionalne widoczne jest w trzech płaszczyznach: ekonomicznej (wzrost rozpiętości we wskaźniku przedsiębiorczości), społecznej (regresja i stagnacja demograficzna) i przestrzennej (w nierównomiernym poziomie rozwoju infrastruktury). Dużą szansę aktywizacji upatruje się w wykorzystaniu potencjału przyrodniczego, tj. w rozwoju turystyki i rekreacji oraz w tworzeniu nowych filii uczelni technicznych na bazie własnego kapitału ludzkiego według modelu „uczącego się regionu” (*learning region*).

Literatura

- Bruijn P., Legendijk A., 2005, *Regional Innovation Systems in the Lisbon Strategy*. “European Planning Studies” t. 13, nr 8.
- Castells M., Himanen P., 2002, *The Information Society and the Welfare State, The Finish Model*. Oxford University Press, Oxford–New York.
- Chojnicki Z., Czyż T., 1989, *Charakterystyka małych miast regionu poznańskiego, koncepcja kontinuum wiejsko-miejskiego*. Prace Geogr., IGiPZ PAN, nr 152.
- Falkowski J., 2008, *Ocena kontinuum wiejsko-miejskiego obszarów metropolitalnych Polski metodą potencjału społeczno-gospodarczego*, [w:] *Problemy i metody oceny kontinuum wiejsko-miejskiego w Polsce*, W. Gierańczyk, M. Kluba (red.). IGiPZ PAN, Warszawa.
- Florida R., 2000, *The Learning Region*, [w:] *Regional Innovation, Knowledge and Global Change*, Z. J. Acs (red.) Pinter, London.
- Gaczek W., 2004, *Kształtowanie ładu przestrzennego obszarów metropolitalnych*, [w:] *Prace z zakresu gospodarki przestrzennej*, Wyd. AE, Poznań.
- Górz B., 2003, *Współczesne procesy społeczno-gospodarcze i przyszłość wsi w kotlinach śródkarpaccich (na przykładzie wsi Gólkowice Dolne w pow. nowosądeckim)*, [w:] *Współczesne przeobrażenia i przyszłość polskiej wsi*, B. Górz, Cz. Guzik (red.). Studia Obszarów Wiejskich, t. 4, IGiPZ PAN, Warszawa.
- Grosse T. G., 2004, *Polityka regionalna Unii Europejskiej – przykład Grecji, Włoch, Irlandii i Polski*. Instytut Spraw Publicznych, Warszawa.
- Gwiazdzińska-Goraj M., 2004, *Przemiany społeczno-gospodarcze obszarów wiejskich województwa warmińsko-mazurskiego*. Ośrodek Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego, Olsztyn.
- Harmaakorpi V., Melkas H., 2005, *Knowledge Management in Regional Innovation Networks. The Case of Lahti, Finland*. „European Planning Studies” t. 13, nr 5.
- Jeziarska-Thöle A., 2007, *Zmiany warunków życia ludności w małych miastach w zjednoczonej Europie na przykładzie Pojezierza Chełmińskiego*, [w:] *Podstawy i perspektywy rozwoju małych miast*, E. Rydz. (red.). Akademia Pomorska, Słupsk.

- Jeziarska-Thöle A., Kozłowski L., (red.), 2008, *Gospodarka przestrzenna w strefie kontinuum miejsko-wiejskiego w Polsce*. UMK, Toruń.
- Kaldor N., 1966, *Causes of the Slow Rate of Growth in the United Kingdom*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Klasik A. (red.), 2006, *Przedsiębiorczość i konkurencyjność a rozwój regionalny*. Wyd. AE, Katowice.
- Kozak M., Pyszkowski A., Szewczyk R., (red.), 1998, *Słownik Rozwoju Regionalnego*. Polska Agencja Rozwoju Regionalnego, Warszawa.
- Kuciński K., Rakowski W., 1982, *Emigracja w procesie wyludniania się wsi w woj. nowosądeckim*. Rocznik Sądecki, t. XVII.
- Kwiatek-Sołtys A., 2004, *Małe miasta województwa małopolskiego w okresie transformacji systemowej*. Akademia Pedagogiczna, Kraków.
- Masztalski P., 2005, *Przeobrażenia struktury przestrzennej małych miast Dolnego Śląska po 1945 roku*. Politechnika Wrocławska, Wrocław.
- Myrdal G., 1957, *Economic Theory and Underdeveloped Regions*. Duckworth, London.
- Olechnicka A., 2007, *Innowacyjność polskich regionów, [w:] Polska regionalna i lokalna w świetle badań EUROREG-u*, G. Gorzelak (red.). Wyd. Naukowe Scholar, Warszawa.
- Perkal J., 1960, *On the Analysis of a Set of Characteristics*. Zastosowania matematyki, t. V, PWN, Warszawa.
- Rocznik Statystyczny Woj. Kujawsko-Pomorskiego*, 2008, US, Bydgoszcz.
- Rocznik Statystyczny Woj. Warmińsko-Mazurskiego*, 2008, US, Olsztyn.
- Schumpeter J., 1960, *Teoria rozwoju gospodarczego*. PWN, Warszawa.
- Szlachta J., 1980, *Zmiany ludnościowe i terytorialne w małych miastach polskich w latach 1960-1978*, Miasto, nr 7.
- Szlachta J. (red.), 2005, *Kształtowanie rozwoju regionalnego i osadniczego w warunkach transformacji systemowej*. Ekspertyza dla KPZK PAN, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa.
- Tödling F., Lehner P., Trippel M., 2006, *Innovation in Knowledge Intensive Industries – the Nature and Geography of Knowledge Links*. "European Planning Studies", 14(8).
- Węclawowicz G., 2008, *Analiza i identyfikacja międzyregionalnych uwarunkowań rozwoju w planowaniu strategicznym regionów*. Departament Polityki Regionalnej w MGIP, Warszawa.